

УДК 378.4:364.43

ПРАКТИКООРІЄНТОВАНІСТЬ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Слозанська Ганна Іванівна
м.Тернопіль

Розглянуто практичну підготовку майбутніх соціальних працівників як безперервний процес, що здійснюється протягом усього навчання студента у вищому навчальному закладі; досліджено вплив практики на формування конкурентоспроможності студентів; проаналізовано досвід організації практики студентів спеціальності «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» Тернопільського національного педагогічного університету.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна підготовка, практична підготовка, освітньо-кваліфікаційний рівень.

Актуальність та доцільність дослідження. Сучасні вітчизняні освітні стратегії, відповідно до загальних тенденцій глобалізації та інтеграції до світового освітнього простору, спрямовано на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове освітнє співтовариство.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, соціально-економічні перетворення, що відбуваються у нашому суспільстві, зумовлюють приведення вітчизняних освітніх стандартів у відповідності з нормами світового співтовариства. Модернізація системи вищої освіти є одним з загальних стратегічних завдань Української держави, запорукою її економічної безпеки. «Європейська» орієнтація вищої освіти сприяє формуванню єдиного ринку праці та зростанню конкуренції серед випускників вищих навчальних закладів. Розуміючи всю складність проблеми у надрах національної системи освіти вже розпочалися процедури перегляду та вдосконалення відповідних моделей розвитку вищої освіти в умовах європейського контексту.

Підвищення якості вищої освіти; налагодження взаємозв'язку між вищою освітою та ринком праці; компонування теоретичної та практичної підготовки у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах є основними завданнями які є обов'язковими до виконання в процесі реформування системи вищої освіти України відповідно до вимог світового освітнього простору та з метою забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців на ринку праці. Саме ці завдання має вирішувати і професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, поєднуючи в собі накопичений досвід та сучасні інформаційні підходи.

Професійна підготовка конкурентоспроможних на національному, європейському, світовому ринках праці, стійких до стресів, гнучких, готових до продуктивної професійної діяльності фахівців соціальної роботи є однією із головних умов подолання соціальних проблем сучасності й пріоритетним завданням соціальної освіти України.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що питання професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є актуальним і важливим. Це засвідчують дослідження вітчизняних учених, присвячені аналізу змісту і основних напрямів соціальної та соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько, І.Зверева, А.Капська, Г.Лактіонова, Ж.Петрочко, Ю.Поліщук, Л.Романовська, А.Рижанова, С.Савченко, С.Харченко, Л.Штефан, Н.Чернуха та ін.); процесу професійної підготовки соціальних працівників (І.Ковчина, Т.Логвиненко, Л.Міщук, В.Поліщук та ін.); особливостей їхньої підготовки до роботи у різних сферах соціальної діяльності та з різними групами клієнтів (Я.Кічук, І.Ковчина, І.Пінчук та ін.); зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників (Н.Гайдук, С.Когут, Г.Лещук, Н.Микитенко, О.Пічкач, О.Пришляк, Г.Слозанська, Н.Собчак та ін.). Проблема професійної підготовки і формування професійної зрілості майбутніх фахівців соціальної сфери стала предметом наукового пошуку зарубіжних дослідників: М.Доуел, С.Шардлоу (Велика Британія); Г.Грін, Д.Портнер (Канада); Г.Ланге, Д.Хоффман (Німеччина); В.Гріффіс, Дж.Шієрс

(США), Б.Буке, С.Луатрон (Франція) та ін.

Проте, незважаючи на численні напрацювання, сьогодні ще нерозроблені концептуальні і методичні підходи до вирішення проблеми професіоналізації соціальних працівників у контексті практичного навчання з метою формування їх конкурентоспроможності. Вищі навчальні заклади змушені самостійно відпрацьовувати моделі й технології практико орієнтованого навчання, взаємодії з різними соціальними службами, установами та організаціями з метою організації практичної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Формування цілей статті: розкрити концептуальні засади практикоорієнтованої системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з метою підвищення конкурентоспроможності їх на ринку праці.

Основний матеріал дослідження. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється у вищих навчальних закладах України за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». Триступеневий характер побудови професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» передбачає не тільки теоретичну але й систему неперервної практичної підготовки відповідних фахівців. Метою останньої є створення сприятливих умов для практичного застосування набутих знань із навчальних дисциплін, вироблення вмінь і навичок побудови алгоритму дій з різними категоріями клієнтів, підбір ефективних форм і методів, формулювання висновків для вдосконалення, аналізу, оцінки власної діяльності, підвищення творчого потенціалу та вдосконалення професіоналізму.

Практична підготовка майбутніх соціальних працівників є важливою компонентою цілісного процесу професійної підготовки фахівців. Ми погоджуємося з думкою дослідників (О.Безпалько [1], Р.Вайнола [2], Ю.Галагузова [3], Н.Горішна [4], А.Капська [5], Л.Міщук [6], Г.Слозанська [7], В.Поліщук [8] та ін.) про те, що практика – це процес, який передбачає оволодіння різними видами професійної діяльності, засвоєння різних професійних ролей і формування практичних умінь.

Контент-аналіз програм практичної підготовки майбутніх соціальних працівників низки навчальних закладів свідчить про наявність різних підходів до її організації. Цікавим, на нашу думку, є процес практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В.Гнатюка.

Поєднання теоретичного навчання в університеті і практичної діяльності в соціальних службах (закладах, установах, організаціях) є ключовим елементом підготовки майбутнього фахівця. Це визначає якість набутих студентами знань, інтелектуальних і професійних вмінь та навичок, якими має володіти висококваліфікований соціальний працівник, здатний конкурувати на ринку праці.

Основними умовами ефективності практичної підготовки є теоретична обґрунтованість системи підготовки студентів, її навчальний, розвивальний і виховний характер, комплексний підхід до визначення завдань, змісту, форм і методів її організації та проведення, забезпечення наступності та системності на різних етапах її проведення. Під час практичної підготовки інтенсивно формуються професійні вміння й навички студентів, розвивається їх творча самостійність, здатність аналізувати соціальні процеси, закладаються основи індивідуального стилю роботи та професійної майстерності.

Навчальним планом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників передбачено неперервну практичну підготовку студентів спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Метою практичного навчання студентів є їх підготовка до виконання функціональних обов'язків соціального працівника, на-

буття професійних компетенцій, формування професійних вмінь і навичок під час здійснення професійної діяльності, виховання особистості майбутнього соціального працівника.

Найважливішими завданнями практичної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка є:

- ознайомити студентів із сучасним станом організації соціальної роботи в різних типах соціальних закладів, передовим професійним досвідом, станом реалізації основних завдань, концепції розвитку соціальної роботи в Україні;
- закріпити і поглибити знання з професійно-орієнтованого циклу дисциплін, розширити обсяг теоретичних знань з фаху;
- формувати психологічну готовність до роботи у соціальній службі, розвивати особистісні якості, необхідні в професійній діяльності соціального працівника;
- формувати вміння і навички реалізовувати професійні функції;
- встановлювати та поглиблювати зв'язок теоретичних знань студентів з формуванням практичних навичок, розвивати вміння використовувати здобуті знання під час вирішення конкретних проблемних ситуацій;
- формувати у майбутніх соціальних працівників професійну майстерність під час виконання ними професійних обов'язків;
- розвивати навички розробки і реалізації технологій соціальної роботи з різними категоріями клієнтів;
- реалізовувати творчий, дослідницький підхід до професійної діяльності;
- виробляти вміння міжвідомчої взаємодії, використовувати ефективні засоби та нові інформаційні технології у професійній діяльності;
- виховувати у студентів національно-патріотичні, інтелектуальні, моральні, естетичні та інші якості, інтерес і любов до обраної професії, потребу в самоосвіті, виробляти творчий, навчально- і науково-дослідницький підхід до професійної діяльності.

Практична підготовка студентів організовується відповідно до навчального плану кафедри, яким передбачено ознайомлювальну, благодійну, організаційно-відпочинкову, навчальну, виробничу, кваліфікаційну (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»), переддипломну (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст») та науково-педагогічну (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») види практик.

Практична підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» на I-IV курсах, «спеціаліст» та у магістратурі проходить у соціальних службах, установах, організаціях, з якими укладені договори про співпрацю або за місцем постійної чи тимчасової роботи студента, що сприяє подальшому його працевлаштуванню. Зокрема, об'єктами практичної підготовки майбутніх соціальних працівників є: освітні заклади (загальноосвітні школи, гімназії та ліцеї, школи-інтернати для дітей-сиріт, дітей, які залишилися без опіки дорослих, будинки для дітей-інвалідів, а також групи продовженого дня загальноосвітньої школи), позашкільні установи, соціальні служби для молоді, центри працевлаштування, будинки для людей похилого віку, комісії у справах неповнолітніх, спеціальні служби різного відомчого підпорядкування (відділення соціальної допомоги на дому, центри реабілітації, соціальні притулки, медико-психологічна консультація, біржа зайнятості), центри дозвілля, творчості дітей, дитячі та юнацькі громадські організації, заклади літнього відпочинку дітей, ВНЗ тощо.

Програмами практичної підготовки майбутніх соціальних працівників передбачено не тільки ознайомлення студентів із особливостями роботи бази практики, але й підбір ефективних форм, методів та прийомів роботи, безпосереднє залучення їх до практичної діяльності під керівництвом досвідчених педагогів-наставників, викладачів-консультантів. Допомогу в організації і забезпеченні необхідними для практичної підготовки умовами і ресурсами надають керівники практики, методисти від вищого навчального закладу та методисти від бази практики. Координацію кожного виду практики здійснює керівник практики, який співпрацює з персоналом соціальних служб (закладів і установ). Керівник

практики є посередником між навчальним закладом і соціальними службами.

Основну відповідальність за результати практики несуть методисти практики від вищого навчального закладу, які здійснюють взаємозв'язок між студентами і базами практики. Саме методисти від вищого навчального закладу відіграють вирішальну роль в інтеграції теоретичних знань і практичних вмінь студентів та відповідають за задоволення їх освітніх і навчальних потреб на практиці.

Третьою ланкою цього процесу є методисти від бази практики, що є працівниками соціальної служби, які здійснюють моніторинг діяльності закріплених за ними практикантів.

Вибір майбутніх місць проходження практики, розподіл студентів, визначення методистів, формулювання мети, завдань того чи іншого виду практики здійснює керівник практики. В його обов'язки також входить організація інтерактивного семінару, на якому керівник практики роз'яснює студентам організаційні моменти практичного навчання, вимоги навчального закладу та соціальних служб, систему оцінювання, з'ясовує сфери інтересів студентів, ознайомлює їх із специфікою діяльності соціальних служб, з якими співпрацює навчальний заклад. Після закінчення інтегративного семінару, студенти заповнюють особисту інформаційну форму, в якій вказують персональні дані, інформацію про свій попередній практичний (волонтерський) досвід роботи, рік навчання, отримані знання, навички; характеризують потреби, які б вони хотіли задовольнити у процесі проходження практики та сфери своїх практичних інтересів.

Враховуючи побажання студентів, зазначені в особистій інформаційній формі, керівники практики налагоджують співпрацю із соціальними службами та доводять до відома студентів детальну інформацію про можливі місця практики. Із усіх запропонованих баз практики, студенти обирають одну - дві, вказуючи їх у заявці на проходження практики. Остаточне рішення про місце проходження практики приймає керівник практики, який обговорює з соціальною службою конкретні деталі її організації і видає студенту дозвіл на проходження практики у даній установі.

Відносини між вищим навчальним закладом і соціальними службами, які є базами практики, носять контрактний характер: між ними укладається угода, яка визначає обов'язки і сфери відповідальності кожної із сторін та умови, на яких надаються послуги. Перед початком практики керівник запланованого виду практики проводить попередній настановчий інструктаж, у якому беруть участь студенти, методисти від вищого навчального закладу та бази практики. Метою такого інструктажу є доведення до відома його учасників цілей, завдань практичної підготовки та необхідні теоретичні знання і практичні навички для їх досягнення; заплановані види завдань та методи їх реалізації; розподіл діяльності студента під час практики; види та форми подачі необхідної документації; методи оцінювання різних етапів практики та форму підсумкового контролю.

З метою оптимізації практичної підготовки студентів, на період практики в кожній групі студентів призначається староста, який веде облік відвідування студентами соціальної установи, здійснює загальну організацію роботи відповідної групи, виконує доручення керівника практики, методистів, адміністрації і працівників соціальної установи, що пов'язані із процесом проходження практики, оповіщає студентів про консультації і семінари.

У перший день практики її керівник і методисти знайомлять студентів з адміністрацією соціальної установи, за якою вони закріплені. Упродовж першого тижня студенти-практиканти знайомляться з соціальною установою, вивчають необхідну документацію, планують свою роботу на період проходження практики, спостерігають за діяльністю досвідчених працівників. До кінця першого тижня кожен студент складає індивідуальний план на період практики, який затверджує методист від вищого навчального закладу – викладач кафедри соціальної роботи.

Починаючи з другого тижня практиканти, під керівництвом методистів від бази практики, активно включаються у всі види роботи як помічники соціальних працівників.

Завершується практика складанням звіту (загальним обсягом 15-20 сторінок), в якому студент характеризує базу практики та аналізує конкретні проблемні ситуації із зазначенням шляхів їх ви-

рішення. Для здійснення робочих записів протягом усієї практики, студенти-практиканти ведуть щоденники практики. Обов'язком керівників практики та методистів є їх перевірка, оформлення письмових зауважень та додаткових завдань

Усі види практик завершуються проведенням підсумкової конференції, на якій керівник практики і методисти разом з представниками соціальних служб і студентами підводять підсумки практичного навчання та оцінюють роботу студентів. Підсумкова конференція проводиться не пізніше, як через 5 днів після закінчення практики.

Результати практики з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка оцінюються за вимогами кредитно-модульної системи організації навчання за 100-бальною шкалою із відміткою «зараховано» або «незараховано». Кваліфікаційна практика оцінюється диференційованим заліком. Комплексна оцінка, яку отримує студент після проходження практики, виставляється із врахуванням основних критеріїв: ступінь виконання студентом плану практики; якість та вчасність виконання обов'язків і завдань; професійна поведінка студента; зауваження та рекомендації керівника та методистів практики; відвідування, активність та вчасність виконання завдань із настановчого інструктажу й інтерактивного семінару.

Студенти, які не пройшли практику або частину практики з поважних причин, мають право на її продовження у вільний від навчання час. Ті, хто не пройшли практику без поважних причин або отримали незадовільну оцінку, не можуть бути допущені до складання державного іспиту із спеціальності. За рішенням деканату такий студент може бути рекомендований до відрахування з

університету.

Висновки. У контексті здійснюваного нами дослідження важливим є той факт, що в процесі практичної підготовки студенти не є пасивними спостерігачами; вони беруть активну участь у роботі соціальних служб, установ та організацій: їх залучають до різних видів діяльності, відвідування установ, зборів колективу, роботи з громадою і, якщо доцільно, до контактів з клієнтом. Як свідчить здійснений нами аналіз, такий підхід до проведення практики є корисним не лише для студентів-практикантів, але й для соціальної служби (установи, організації), оскільки студенти досить часто працюють старанно, інтенсивно та пропонують нестандартні рішення для вирішення проблемних ситуацій. Їх присутність в службі часто стає стимулюючим фактором, який спонукає її працівників до змін в усталеній практиці і використання нових технологій соціальної роботи.

Практикоорієнтованість системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників забезпечує здійснення ними соціально-профілактичної, посередницько-координаційної, охоронно-захисної, консультативної, дозвіллево-виховної, організаторської, науково-дослідницької, педагогічної, прогностичної діяльності; уможлиблює оволодіння студентами сучасними формами та методами організації професійної діяльності, формування професійних умінь і навичок роботи з різними категоріями клієнтів, формування інноваційної сприйнятливості і дієвості – професійної мобільності, прийняття самостійних управлінських рішень у професійній діяльності в реальних умовах; виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо застосовувати їх у практичній діяльності, що буде фундаментом конкурентоспроможності молодих спеціалістів на європейському ринку праці.

Література та джерела

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Безпалько Ольга Володимирівна. – Луганськ, 2007. – 537 с.
2. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: монографія / Р.Х. Вайнола; за ред. С.О. Сисоєвої. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
3. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дис... д-ра пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Галагузова Юлия Николаевна. – М., 2001. – 372 с.
4. Горішна Н.М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Горішна Надія Мирославівна. – Тернопіль, 2004. – 181 с.
5. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: підручник / [за ред. А.Й. Капської]. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 346 с.
6. Міщик Л.І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціальних педагогів у закладах вищої освіти: дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Міщик Людмила Іванівна. – Запоріжжя, 1997. – 358 с.
7. Слозанська Г.І. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Слозанська Ганна Іванівна. – Тернопіль, 2011. – 229 с.
8. Поліщук В.А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Поліщук Віра Аркадіївна. – Тернопіль, 2006. – 424 с.

Рассмотрено практическую подготовку будущих социальных работников как непрерывный процесс, осуществляемый на протяжении всего обучения студента в высшем учебном заведении; исследовано влияние практики на формирование конкурентоспособности студентов; проанализирован опыт организации практики студентов специальности «Социальная работа» образовательно-квалификационных уровней «бакалавр», «специалист», «магистр» Тернопольского национального педагогического университета.

Ключевые слова: социальный работник, профессиональная подготовка, практическая подготовка, образовательно-квалификационный уровень.

The practical training of future social workers has been considered as a continuous process that is carried out throughout the full student learning period in higher education establishments. The influence of practice on the formation of the competitiveness of students has been investigated. The experience of organization of the student practice in specialty "Social Work" of bachelor, specialist and master degrees in Ternopil National Pedagogical University has been analyzed.

Key words: social worker, professional training, practical training, degree.